

C. Yavuz (2021), *Çuvaş Mitleri ve Efsaneleri*, Ankara: Bengü Yayınları.

OGUZ ALPARSLAN ÇATAL*

Araştırma kitaplarını okumak kimi zaman pek çok kişi için sıkıcı olabilir. Genel olarak bu kitapların hitap ettiği kitle belirli bir çerçeve içerisindedir. Ancak araştırma kitabı eğer bir edebî eser tadındaysa çok daha geniş kitlelere ulaşabilir, Cemalettin Yavuz'un *Çuvaş Mitleri ve Efsaneleri* kitabı da birçok araştırmacı ve okurun ilgisini çekecektir. Araştırma kitapları aslında belirli bir zümreye hitap edeceği düşünülerek yazılır ancak son dönemlerde açık bir şekilde görülüyor ki mit ve efsane konulu kitaplar herkes tarafından ilgiyle okunmaya başlandı. Mitoloji konulu çalışmalar Türkiye'de artmaya başladı fakat buna nazaran Çuvaşlarla hatta dar çerçevede Çuvaşların mitolojisiyle ilgili çalışmalar oldukça azdır. İlk olarak belirtmeliyim ki belirli bir zümrenin akademik çalışmalarıyla sınırlı kalan Çuvaş Türkleriyle ilgili bir çalışmanın kitap olarak okucuyla buluşması beni ziyadesiyle mutlu etti. Bu vesileyle genel okur kitlesine de Çuvaşlarla ilgili hiçbir bilgisi olmayan okurlara da faydalı olacaktır. Aslında bu kitaba edebiyattaki faydacılık ilkesi açısından bakıldığında, şüphesiz çok yararlı bir eser olarak dikkatleri üzerine çekecektir.

Türk lehçeleri içerisinde karşılıklı anlaşılabilirlik düzeyi en az olan lehçelerden birisi Çuvaş Türkçesi ve Çuvaşlar üzerine ülkemizde pek az çalışma yapılmıştır. Çuvaş Türklerini tanıtırken kültürel benzerlikler açısından yaklaşmak, alandan uzak insanlara anlatmak daha kolay olabilir. Tabii buradaki kolay kelimesi yanlış anlaşılmasın çünkü Çuvaşlarla ilgili kaynaklara ulaşmak diğer Türk lehçelerine kıyasla oldukça zordur. Cemalettin Yavuz, Çuvaşların kültür dünyası ve düşünce sistemiyle ilgili; "*Elbette bu çalışmada suyun üstündeki tozların tamamen ortadan kaldırılacağı ve söz konusu düşünce sisteminin tam olarak açığa çıkarılacağı vaadinde bulunamıyoruz ve bu bağlamda, bir olimpik havuzu doldurmak için taşınmış bir kova su olabilmenin ötesinde bir iddiaya sahip değildir.*" gibi ifadeler kullanıp teveccüh göstermiştir. Ancak çalışma incelendiğinde bir kova sudan çok daha fazlasını taşıdığı açık bir şekilde görülür. Kitap, okunduğunda alandan uzak olan genel bir okurun dahi ilgiyle okuyacağı, onu aydınlatacak önemli bilgilerin yer aldığı bir eserdir.

Türkoloji araştırmalarında oldukça önemli bir alanı kaplayan Çuvaşlara, İdil – Ural bölgesinde 16. yüzyılın ortasına kadar hâkim olan Türk ve İslam kültürüyle birlikte o tarihten bu yana hüküm süren Rus ve Hristiyanlık kültürleri tesir

---

* Öğretim Görevlisi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, e-posta: oguz_alparslan@hotmail.com; Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.

etmiştir. Çuvaşlar yakın zamanlara kadar kapalı toplum imajı sergileyerek geleneksel kültürlerini muhafaza etmeye çalışmıştır. Yazarın düşüncesine göre çalışmada, Çuvaşların kültürünün ve dünya görüşünün yansımalarını doğrudan gösterilebileceği kültür verimlerinden mit ve efsane gibi türlere karşılık gelecek gerçeklik ve inanış temelli anlatılar merkeze alınmıştır. Yazar, folklor türlerinin bir bütün olarak görülmesi gerektiği düşüncesiyle atasözleri, dualar, törenler gibi türlerden de istifade etmiştir.

Cemalletin Yavuz'un çalışmasına esas alınan mit ve efsane metinleri için Çuvaş Devlet İnsanî Bilimler Enstitüsü tarafından hazırlanan *Çıvaş Halîh Pultarulîhî Mifsem, Legendîsem, Halapsem* (2004) adlı eser temel alınmıştır. Ancak yazar, elde edilen bilgileri imkânlar dâhilinde farklı kaynaklardan da teyit etmeye çalışmıştır. Çalışmada Çuvaşlar üzerine yapılan değerlendirmelerle elde edilen sonuçların yer yer diğer Türk boylarının kültür malzemeleriyle de karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Yazar, *Çıvaş Halîh Pultarulîhî Mifsem, Legendîsem, Halapsem*'de yayınlanmış eserlerden ve daha önce yayımlanmamış arşiv kayıtlarından derlenerek bir araya getirildiğini ve 1505 metnin bulunduğunu belirtmektedir. Çuvaşların gerçeklik ve inanış temelli anlatıları, en kapsamlı biçimde bu eserde yayımlandığını ve 1780 yılından 2003 yılına kadar derlenen metinlerden yararlandığını ifade eder. Fakat bu metinlerin sayısı 1900'lü yıllardan sonra arttığı görülmektedir.

Yazar, çalışmasında Çuvaşların inanış ve düşünce sistemi içerisinde karşılaşılan Hristiyanlık ve de İslam gibi farklı kültür dairelerine ait unsurları bozulma olarak görmemiş, bu unsurlara neden ve ne şekilde adapte olduğunu göstermeye çalışmıştır. Çalışmada, bahsedilen dönem ve elde edilen veriler aracılığıyla Çuvaşların dünya görüşü, toplumsal yapısı göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Eldeki verilerle birey değil toplum öne çıkartılarak incelenmiştir. Çalışmada, yoğunlukla yapısal işlevselcilik (structural functionalism) ve simgesel yorumlama (symbolic interpretation) yaklaşımlarına dayalı inceleme yapılmıştır.

Yazara göre mit ve efsane gibi anlatılar, birtakım ritüel, pratik ve söylemler, "törenler, büyü sözleri ve dualara" göre çok fazla değişken ve göreceli niteliğe sahiptir. Toplumsal ve dinî etkileşimlerin en hızlı ve derin etkilerinin bu tür folklor metinlerinde görüleceğini söylemenin yanlış olmayacağını da belirtir. Yazarın, bir daha tespitinin çok zor olacağını düşündüğü eserleri çok başarılı bir şekilde incelemiş, adeta ince eleyip sık dokumuş desek abartmayacağımızı düşünüyorum. Yazar bu çalışmasıyla ileride "ölü metinler" olarak değerlendirilecek bu metinleri incelemekle aslında ileride bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara büyük kolaylık sağlamıştır. Çünkü imkânları el veren özellikle Türkiye Türkçesi bilen araştırmacılar sahada yeni araştırmalar yapabilirse bu eserle karşılaştırma yaparak çok yönlü ve başarılı bir çalışma ortaya koyabileceklerdir.

Eserde kültür verimleri bütün olarak değerlendirilmiş ve ortak bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yazar giriş bölümünde belirttiği gibi 2015 yılında sahada araştırma yapmak ve yeni verilere ulaşmak amacıyla bölgeye gitmiş ancak bahsi geçen dönemde Türkiye-Rusya ilişkileri bu duruma engel olmuş ve araştırma son bulmak zorunda kalmıştır. Ancak imkânlar dâhilinde yazar bölgeye gitmeden elde ettiği kaynaklar aracılığıyla birçok konuya açıklık getirmiş ve nitelikli bir çalışma ortaya koymuştur.

Cemalettin Yavuz tarafından kaleme alınan bu çalışma Eylül 2021’de Bengü Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Giriş bölümü, iki ana bölüm, sonuç ve kaynaklardan oluşan çalışma 244 sayfadır. Kitabın kapak resmi Olga Lubimova tarafından çizilmiştir.

Çuvaş Mitleri ve Efsaneleri kitabına genel olarak bakıldığında eserin giriş bölümünde çalışmanın amaç, yöntem ve sınırları belirlenmiş; konuyla ilgili literatürü ortaya koymak için oldukça kapsamlı bir şekilde Rusya’da yapılan çalışmalar (hem Çarlık Rusyası hem de Rusya Federasyonu dönemindeki) ele alınmıştır. Yine bu bölümde konuyla ilgili Macaristan’daki ve Türkiye’deki çalışmalar detaylı bir şekilde açıklanarak kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Birinci bölümde tür sorununa değinilmiş, tanımlar ve yaklaşımlar ele alınmıştır. Ardından Çuvaşların folklor türleri adlandırmaları, tanımları ve tasnifleri yapılmıştır. Mit ve efsaneleri türleriyle ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Bu bölümde son olarak Çuvaş folklorunda tür sorunu, dünyadaki ve Türkiye’deki folklor araştırmaları ve tür tartışmaları bağlamında değerlendirilmiştir. Yazar, Çuvaşların gerçeklik ve inanışla ilgili anlatılarının bütün olarak incelenmesi ve gerekli durumlarda farklı türlerden yararlanılmasının önemine vurgu yapmıştır. Çalışmayı genel olarak incelediğimizde, yazar düşüncesinin arkasında durmuş farklı türlerden yararlanarak bilgiler vermiştir. İkinci bölümde kozmogoni (evren doğumu) ve kozmoloji (uzay bilimi) kavramları etrafında mekânın, zamanın ve insanın yaratılışı ile kültürün icadı konuları incelenmiştir. Çuvaşların geleneksel dünya algısı çerçevesinde, dünyanın orta, yukarı ve alt kısımları hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır. Çuvaşların mit ve efsane gibi gerçeklik ve inanış temelli anlatılarının yanı sıra genel Türk mitolojisi çerçevesinde Çuvaşların dünyanın, insanın ve kültürün yaratılışıyla ilgili dünya görüşü bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Sonuç bölümünde, yapılan incelemelere dayalı olarak elde edilen yargılar gösterilmiştir. Yazar, Çuvaşların gerçeklik ve inanış temelli anlatılarının farklı türlerdeki folklor verimleriyle birlikte incelendiğinde insan yaşamı, doğa ve toplum yapısı özdeşliğini yansıtan bütünlüklü bir hikâyeye meydana getirdiği düşüncesini ortaya koymuştur. Çalışmanın devamında yararlanılan kaynakların listesi ve dizin bölümleri yer almaktadır.

Cemalettin Yavuz tarafından kaleme alınan bu araştırma belki de hâlâ bakir diyebileceğimiz bir alan ile ilgili oldukça faydalı bilgileri okuyucuya sunmuştur. Şu an Türkiye’de Çuvaşlarla ilgili çalışmalar bir usta-çırak ilişkisi ile devam etmektedir. Bunun bir örneği olan bu kitap da Çuvaşlarla ilgili birçok çalışması ve bu konunun uzmanı olan Prof. Dr. Bülent Bayram tarafından danışmanlığı

yürütülen doktora tezi çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışmayla Türk kültürü üzerine araştırmalarındaki eksik kalan birçok nokta gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmış ve oldukça da başarılı olmuştur. Uzun bir mesainin ve detaylı bir araştırmanın meyvesi olan bu eser, alan ile ilgili büyük boşluğu doldurmakla birlikte saha ile ilgili yapılacak sonraki çalışmalara büyük bir köprü oluşturmuştur. Bölgeye giderek veya basılı ve elektronik kaynaklara ulaşarak bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara pek çok yönde faydası olacağı kuşkusuzdur. Ayrıca Cemalettin Yavuz Çuvaşlar ile ilgili yakından ilgilenmemiş veya Türkoloji'nin farklı alanlarında çalışma yapan birçok araştırmacıyı da bu alana çekecek kadar nitelikli ve oldukça başarılı bir eser ortaya koymuştur.